

rs uit
kerant
en-
te-
dacht

willen
op den
iet de
elaten
sif den
dingen
eopen-
neus-
willen
orloof
dief zelf
waar-
ng wor-
an den
in deze

ts wel
urtenis-
plaats
d. w. z.
re be-
an het
in Mat-
r maar
ad on-
is; God
cht op-
Israël,
t Kruis
geschaft
genade
het ook
latheus
nen had
en weer
tegelijk
en zien,
Christus
in den
t al een
dood te
en dood
et leven
opwek-
s' dood
s om ons
us dood
nieuwe
ns in de
lijk uit-
is vooral
vestiging
is over-
elijk ver-
pe op de
is vrucht

doel ons
icht van
plaats op
ch doen
aal zich
niet zoo
zijn en
rist dan
eld.
meer de
ijk heeft
itus' ster-
f uit de
men het
en leest,
ruk, dat
toud na
terven is
de aarde
te graven
der hei-
ggewekt.
enrotsen
tegelijk
de rondo-
ende; en
Christus'
ucas uit-
openen
sterfslag
n nu Mat-
r graven
waartoe
laat, dat
begraven
naakt dit
dat eerst
lag, deze
pen. Ook
olgen laat
egenover-
eopenen
en aan
a, bewijst
Christus'
Wat Mat-
r niet op
volgenden
norgen te
wicht dan
het argu-
r. 15: 20
zeft, dat
i die ont-
an dezen
chillende
gend, dat
moet zijn
ne kracht
it beroep
nde toe-
de woer-
in Adam
Christus
maar een
Christus,
zine toe-
al te zeer
dat deze
Christus'
ijn, want
dat alle
orden in
t, bij zijn

wederkomst. Het is dus duidelijk, dat de Apostel hier spreekt in het algemeen van de volgorde van Christus' opstanding en die der geloovigen, maar daarbij niet het oog heeft op die bijzondere gevallen, waarin reeds een opwekking uit de dood in het verleden had plaats gevonden. Wie op dit: de eerste Christus, al te veel nadruk zou willen leggen, komt dan ook in strijd met het feit, dat vóór Christus' opstanding reeds opwekkingen uit de dood hebben plaats gevonden, zooals bij het dochterke van Jairus, den jongeling van Nain, en Lazarus, om van de opwekkingen in het Oude Testament ons verhaald, nog te zwijgen. De gewone uitvlucht, dat deze opwekkingen een geheel ander karakter droegen dan de opstanding van Christus, omdat ze slechts tijdelijk waren, gaat niet op, want ook deze opwekkingen waren wel degelijk een "steeken", om ons te doen zien, hoe Christus de macht bezit om doodten op te wekken, en Christus zelf heeft Lazarus' opwekking met zijn eigen opstanding in verband gebracht. Zelfs kunnen we nog verder gaan. Er zijn in de Schrift ongetwijfeld aanduidingen, die ons recht geven om te vermoeden, dat Mozes, nadat hij gestorven was op Nebo, door God weer is opgewekt geworden, niet om tijdelijk in het leven terug te keeren, maar om met een verheerlijkt lichaam naar den hemel te gaan; anders zou Mozes niet lichamelijk op Thabor aan Christus kunnen verschijnen zijn. Ook Calvijn neemt deze opwekking van Mozes aan. Maar indien Mozes vóór Christus opstanding opgewekt is, dan kan dit natuurlijk evengoed geschied zijn met de hier bedoelde heiligen. Het argument aan I Cor. 15 ontleend, dat Christus de eersteling uit de dood wordt genoemd, verliest zijn kracht. Een beslissende uitspraak te doen, welke van de beide hier besproken opvattingen de meest juiste is, is ondoenlijk, omdat de Schrift zelf ons desaan gaande geen genoegzame gegevens biedt. Trouwens, het doet er tot de zaak zelve weinig toe, of deze opwekking dadelijk na Christus dood, dan wel eerst drie dagen later heeft plaats gevonden.

DR. H. H. K.

Voor Kootwijks scholen.

In hartelijken dank ontvangen: Van de dames N. te Zutphen f 25.
Ds. J. H. HOUTZAGERS.

Leestafel.

DR. R. H. WOLTER, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Het Woord Gods en het Woord der Menschen. Utrecht — G. J. A. Ruys — 1913.

III.

Na alzo in het 1e hoofdstuk zijn lezers een en ander te hebben medegedeeld omtrent de "nieuwe ontdekkingen" zoo op het gebied der semitische als der klassieke Oudheid, komt Dr. Wolter tot zijn eigenlijke onderwerp: de verhouding van Schrift en Oudheid in verband met deze ontdekkingen.

Gelijk bij een dergelijke verhouding in het algemeen, zoo kan men ook hier den nadruk laten vallen op een der beide termen.

Men kan uitgaan van de vraagstelling: welke is, in verband met de nieuwe ontdekkingen, de verhouding van de Oudheid tot de Schrift; maar ook: welke is, in verband met de nieuwe ontdekkingen, de verhouding van de Schrift tot de Oudheid.

Dat hier zulk een wederzijdse verhouding en wel eene van niet geringe beteekenis bestaat, daarvan is onze auteur overtuigd, en de bedoeling van zijn boek is, voor deze overtuiging zijn lezers, zoo noodig, te winnen.

Hij laat dan ook zoowel op de Schrift als op de Oudheid, en dat na-alkaar, den nadruk vallen.

Laat mij hier terstond de aandacht vestigen op wat mij voorkomt een deugd te zijn van dit boek, of liever nog, een vrucht der wetenschappelijke bezinning van zijn schrijver.

In de beperking toont zich de meester, — zegt 'n bekend spreekwoord bij onze oostelijke naburen, en Dr. Wolter heeft zich metterdaad weten te beperken.

De beteekenis toch, welke, in verband met de nieuwe ontdekkingen, de Oudheid heeft voor de Schrift, beperkt hij tot de taal; die welke, in dat verband, de Schrift heeft voor de Oudheid, tot de geschiedenis.

Van de twee deelen waarin het onderwerp zich splitst, wordt het eerste behandeld in hoofdstuk II, hetwelk tot titel heeft: Het Woord Gods en de Nieuwe Ontdekkingen.

Dit eerste deel, waarin de hoogleraar zijn stelling tracht te betogen, "dat de nadere kennis der oudheid welke de tegenwoordige tijd verschaft, leiden kan tot vermeerdering van het wetenschappelijk inzicht in de H. Schrift", een stelling, die, en hij doet dan op zijn andere, straks door mij te noemen stelling, Prof. Wolter, naar zijn eigen zeggen, "niet het meest belangrijke acht", — dit eerste deel heeft een kop, een moed en een staart.

In den kop geeft hij: "Principieele beschouwingen"; in de moed: "Enkele voorbeelden ter illustratie van de beteekenis der Griekse papyri en inscripties voor de studie van het Nieuwe Testament"; in den staart zit: "Gevoelen dezer studien."

Dit is zeker alles belangrijk, toch wil het mij toeschijnen, dat wat in de moed zit wel het belangrijkste is.

Tot recht verstand van wat, naar mijn meening, in dit tweede deel hoofdzakelijk is, wil ik toch ook de aandacht vestigen op dat waardoor het geëncadreerd is.

Ik begin dus met den kop.

Het zou bevreemding kunnen wekken, dat waar de schrijver wil betogen: de beteekenis der nieuwe ontdekkingen voor het wetenschappelijk inzicht in de Schrift, — hij het uitsluitend heeft over het Nieuwe Testament.

Voor deze beperking had echter Prof. Wolter zijn goede redenen, en wanneer men die verneemt wijkt de bevreemding.

In "Principieele beschouwingen", waarin hij o.m. van zijn instemming met de Gereformeerde beschouwing der H. Schrift doet blijken, deelt hij die redenen mee.

De eerste is, dat, al hebben de nieuwe ontdekkingen op het gebied der Semitische Oudheid — men denke hier vooral aan de BANYLONISCH-ASSYRIÏSCHE KEIL-INSCRIPTIES — zeer zeker beteekenis voor het O. T., Prof. Wolter, omdat hij, naar zijn eigen verklaring, "op Assyriologisch terrein een leek is", het geraden acht zich van een betoog omtrent de beteekenis van deze rubriek der nieuwe ontdekkingen voor dat deel der Schrift, te onthouden.

Wie nu met de wijze waarop in onze tijd het wetenschappelijk bedrijf, ook door geleerden als Prof. Wolter, bij wie wijsgeerige zin de oogen openhoudt voor den "band der wetenschappen", wordt uitgeoefend, ook naar eenigszins bekend is, zal zulk een onthouding volkomen billijken. En wanneer de hoogleraar, als klassiek philoloog en bepaaldelijk als beoefenaar der Griekse philologie, verder schrijft dat "het Nieuwe Testament, als complex van Griekse geschriften, meer tot zijn eigen domein behoort", zal men het alleszins verklaarbaar vinden, dat hij zich, bij zijn betoog omtrent de beteekenis der nieuwe ontdekkingen voor het wetenschappelijk inzicht in de Schrift, beperkt heeft tot die rubriek van deze ontdekkingen, welke uitsluitend in verband staan met het N. T.; alzo tot de GRIEKSE PAPIRI EN INSCRIPTIES.

De tweede, en zoo als de schrijver beweert, meer innerlijke reden of grond is, dat ook al zouden de nieuwe vondsten, die van belang zijn voor het O. T., even rijk aan inhoud zijn en evenzeer het intiemere leven raken als de papyri en inscripties uit den tijd van het Nieuwe Testament, — de Hellenistische periode —, er toch minder verklaring van te wachten ware; omdat, naar hij hier aan toevoegt: "reeds het taalverschil in den weg staats. En juist om de taal is het, zoals ik boven reeds opmerkte, Dr. Wolter hier in zijn eerste deel te doen.

Zoo kom ik dan tot de moed.

Hier is Dr. Wolter in zijn kracht. Hier is niet een theologiseerend philoloog, maar zonder meer, een man van het vak, een philoloog van professie aan het werk.

En waar hij dan de beteekenis der nieuwe ontdekkingen voor de studie van het Nieuwe Testament aan enkele voorbeelden verduidelijkt, en zich daarbij uitsluitend bepaalt tot de beteekenis welke deze ontdekkingen hebben voor de verklaring, de uitlegging, de exegese van het N. T., geeft hij wel minder dan hij ook als philoloog kon geven en ook gerechtigd was te geven, maar men bedenke daarbij, dat dit eerste deel van zijn boek onveranderd aan zijn Rotterdamse Rede is ontleend, en dat die Rede uiteraard een niet al te breede behandeling van het onderwerp eischte.

Toch wordt ook zoo met het vieraal voorbeelden, waaraan de hoogleraar genoemde beteekenis verduidelijkt, zij het dan ook in den weg eener betrekkelijk zeer onvolledige inductie, een goed begrip van die beteekenis bijgebracht.

Deze voorbeelden zijn: I Petri 1:7; Matth. 6:2,5; II Thess. 3:17 en de aanduiding van onzen Heiland met het woord *Kyrios* of *Heer*. Dr. Wolter, die zich bij de verklaring van deze plaatsen uitsluitend tot de philologische exegese bepaald, toont nu in den breede aan, hoe zij door de nieuwe ontdekkingen worden belicht en daarmee meer verstaanbaar worden.

Terecht haakt hij daarbij aan het woord van Weiss uit diens: *Die Aufgaben der Neutest. Wissenschaft in der Gegenwart*: "Ein einzige Papyrus- oder Inschriften-Stelle bezeugt oft viele exegetische Qualitäten mit einem Schlage".

Ten slotte nog iets over den staart: De GEVALEN DEZER STUDIË.

Was het, zooals Dr. Wolter vermeldt, ADOLF DREISSMANN, die in zijn geschriften inzonderheid de aandacht gevestigd heeft op de beteekenis der nieuw ontdekte papyri en inscripties voor de studie van het N. T., van alle zijden is men, naar hij zegt, diens voorbeeld gevolgd. Dan, hoe hoogelijk hij dit op zich zelf ook waardeert, toch verliest Prof. Wolter allerminst de gevaren uit het oog, die aan het gebruik van dit nieuwe hulpmiddel bij de N.-Tische studie zijn verbonden. Hij laat dan ook niet na, die gevaren te noemen en er tegen te waarschuwen.

Er is gevaar voor overdrijving, voor overschatting, voor overijling en daarnaast voor wat Wolter, met de bekende en zoo tekenende uitdrukking aanduidt als: *uitwisseling der grenzen*.

Inzonderheid hier, zoo eindigt hij zijn eerste deel, "schuilt de klip waarvoor de Gereformeerde philoloog, die zich aan deze studien waagt, zijn scheepje heeft te hoeden. En dit maant tot voorzichtigheid, opdat niet de erkenning van een steeds meer blijkenzamenhang hem voere tot eene nivellering, die uit den boze is."

Zijn bedoeling hiernaede is, dat het verschil tusschen de Schrift als Gods Woord, wanneer zij voorwerp is van philologisch onderzoek, en het Woord der menschen, ook bij alle samenhang, voor het bewustzijn van den onderzoeker niet mag verdwijnen.

G.

Uit de Pers.

Dr. A. Kuiper Jr. geeft in de *Rotterdamse Kerkbode* nog een artikel over een spiritistisch onderwerp. Ditmaal raakt het de tooverares van Endor.

Meer dan een vroeg ons, hoe toch gedacht moet worden over het gebeurde te Endor, toen koning Saul zijn beoek bracht aan de vrouw met den waarzeggenden geest. Natuurlijk is de bedoeling van deze vraag niet, of het goed te keuren was dat Saul in dien nacht naar Endor ging, want dat wordt door alle geloovigen onvoorwaardelijk afgekeurd en ten sterkste veroordeeld. Alle waarzeggerij is den Heere een gruwel, en roewel zij die waargereg als hij die de waargereg bezoekt, doet zware zonde en is schuldig voor God. Daarom ook heeft Saul in betere dagen alle vrouwen die een waarzeggenden geest hadden, uit Israël verbannen.

De bedoeling der vragers echter is, wat wij te denken hebben van den opgekomen geest, die toen in de grot van Endor aan die waargegende vrouw verscheen en aan Saul zijn naderend einde bekend maakte. Men wil dan weten of het werkelijk de geest van den afgestorven Samuel is geweest, of een boze geest, die zich aanstelde als ware hij Samuel.

Wij willen beginnen met er op te wijzen, dat wel in den tegenwoordigen tijd hiervan een kwestie gemaakt wordt, maar dat in vroegere dagen een vaststaande opinie hierover gevonden werd.

In de eerste eeuwen der kerk, toen de grootste kerkleeraars optraden, was het éénparig gevoelen, dat het natuurlijk niet de geest van den zaligen Samuel geweest is, maar dat het een "boze geest" geweest is, die bedriegelijk voorwendde Samuel te zijn. Zoo hebben het ook de Hervormers en met name Calvijn in hun geschriften geleerd. En de Kanteekenaars vertellen bij I Sam. 28 dat éénparig gevoelen. En zoo is het eenwienland de uitspraak der orthodoxe Theologie geweest, al

kwam het ook voor, dat een enkele iets anders verkondigde.

Eerst in den loop der 18e eeuw begon eenige kentering te komen, en toen traden er geloovige Schriftgeleerden op, die pleitten voor het gevoelen dat het wel de geest van Samuel is geweest die in Endor's grot verscheen.

Men brengt dan de volgende gronden bij: 1o. dat in het verhaal van I Sam. 28, Samuel als het ware zelf sprekende wordt ingevoerd. Er staat niet de "boze geest", maar *Samuel* zeide. Dit argument weegt niet, want het verhaal in I Sam. 28, geeft het gebeurde weer zooals Saul het zich voorstelde. En Saul nu werd in den waan gebracht dat Samuel was opgekomen.

2o. dat de voorspelling van dien geest letterlijk is uitgekomen, en dat aan de uitkomst geen woord ontbreekt, want den volgende dag was Saul met zijn zonen in het rijk des doods. Dat is zoo, de waarzegging is uitgekomen, maar daaruit volgt allerminst, dat het de geest van Samuel is geweest. Het had *waarzeggerij* plaats, en wij mogen juist omgekeerd zeggen, dat het zich niet laat indenken dat de zalige Samuel *waarzegde*.

3o. dat die vrouw van Endor zeer verschrikte toen zij Samuel zag. Zij was, zoo zegt men, wel gewoon boze geesten te zien opkomen, en schrikte daarbij niet. Maar toen nu in eens Samuel zelf voor haar stond, verschrok zij grootelijks. Wij willen hier antwoorden, dat die vrouw wel zeer verschrok en ook schreeuwde met een grooten schreeuw. Maar dat was omdat zij *Saul* zag, dien zij eerst niet herkende, en nu bang was voor haar eigen leven.

4o. dat Mozes en Elia toch ook uit den hemel op aarde zijn gekomen op den Tabor. Men zegt dan, dat evenzo ook Samuel uit de eeuwigheid nog op aarde verschijnen kon. Tegen dit argument stellen wij ons *protest*. Al wat in ons is verzet er zich tegen, het nederdalen van Mozes en Elia op den berg der verheerlijking in één adem te noemen met een geestverschijning in het hol van de waarzeggende vrouw te Endor.

Men ziet, de gronden van eenige tegenwoordige Godgeleerden, die ons willen doen gelooven dat werkelijk Samuel aan Saul is verschenen in de grot van Endor, zijn zeer zwak. En als wij dan weten, dat heel de oudheid zoo goed als éénparig uitsprak, dat het een duivelse geest is geweest, die voorwendde Samuel te zijn, dan zeggen wij: de oude wijzen is beter.

Wij blijven dan ook altoos het meest voloud voor wat Calvijn kort maar krachtig zeide, dat God de Heere niet toelatat dat de zalig afgestorvenen in eenig werk des duivels betrokken worden. En alle waarzeggerij is echt *duivelwerk*. We beamen ten volle bij de woorden van I Sam. 28:12: "toen nu de vrouw Samuel zag", de kanteekenaar der Statenverreeters: "d.i. een boze geest in de gedaante van Samuel, dewelke zij door haar *duivelkunst* had doen opkomen."

Officieele Berichten.

L. S.

De Geref. kerk van Katwijk aan Zee, daartoe gemachtigd door de classis Leiden, heeft de eerste berichten, dat de e.k. Particuliere Synode van de Gereformeerde kerken in Zuid-Holland (Noordelijke gedeelte) dit jaar D.V. zal gehouden worden te Katwijk aan Zee, en wel op Dinsdag 9 Juni.

Opgevan van de namen der afgevaardigden, punten voor het agendum etc., worden tot uiterlijk 16 Mei ingewacht bij den eerst-ondergetekende.

De Geref. kerk voornoemd, namens haar:

J. J. IMPETA, *protes.*

C. VAN TONGEREN, *scriba.*

Katwijk aan Zee, Febr. 1914.

Kort verslag van de vergadering der classis Alkmaar, te Den Helder, op 4 Februari 1914.

Art. I. De Voorzitter opent de vergadering, doet zingen Ps. 119:17, leest Psalm 48 en gaat voor in gebed.

Art. II. Uit de credentie-brieven blijkt, dat alle Kerken aanwezig zijn.

Art. III. In het Moderamen hebben zitting: Dr. Meijer als voorzitter, Dr. Harrenstein als scriba, en Ds. van der Vliet als assessor.

Art. IV. De notulen worden, na lezing goedgekeurd en getekend.

Art. V. Ds. Stadig en Mulder brengen rapport uit in zake de zending. Voor den bouw van Kerk en pastorie te Solo zeggen alle Kerken, behalve Dirksborn en Oosterend, vrijwillig de van hen gevraagde bijdrage toe.

Art. VI. Uit het rapport inzake den Evangelisatie-arbeid blijkt, dat alleen de kerken van Broek op Langendijk, Noord-Scharwoude en St. Pancras een eenigszins belangrijk bedrag kunnen toezeggen. Weshalve de verdere actie door de classis moet worden uitgesteld.

Art. VII. Instructie's van de Kerken Alkmaar, St. Pancras en Anna Paulowna worden in den breede besproken en afgehandeld.

Art. VIII. De collecten worden geleend, eenige boeken nagezien, en besloten een nieuw collecten-rooster te doen samenstellen. Hiervoor wordt aangewezen Ds. Stadig.

Art. IX. Bij de rondvraag art. 41 D.K.O. doet de Kerk van Wieringen mededeeling, dat spoedig het nieuwe Kerkgebouw kan worden in gebruik genomen.

Art. X. Besloten wordt aan de vacante Kerken: Kolhorn, Schermerhorn en Wieringen, voor de eerstvolgende 3 maanden, één extra vacature-tegt te geven.

De vacaturebeurten worden daarna geregeld.

Art. XI. Ds. Meijer gaat voor in dankzegging en sluit de vergadering.

Op last der Classis,
P. CH. VAN DER VLIET, *A. t. Assessor.*

Kort Verslag der Vergadering van de Classis Gorinchem, 4 Febr. 1914.

1. Opening op gebruikelijke wijze.

2. Credentiaelen nagezien en de vergadering geconstitueerd.

3. Moderamen: Ds. Los, Praeses, Ds. Zwiers Scriba, Ds. Lindeboom, Assessor.

4. Notulen gelezen en goedgekeurd.

5. Bij monde van den Praeses wenscht de classis Ds. Lindeboom geluk met de door hem ontvangen roeping naar Amsterdam, en bidt hem in dezen leiding des H. Geestes toe.

6. Ingekomen: bezwaarschrift van een lid, door zijn Kerkeraad afgehouden van het H. Avondmaal. Behandeling wordt uitgesteld, aangezien de bezwaarde straks zelf ter vergadering komen zal.

7. Rapporten:
a. Van de redactie-Kerkbode, 't welk boven verwachting bevredigend is.

b. Van de deputaten-traktementsherziening. Het rapport zal in de Kerkbode opgenomen en in de volgende vergadering behandeld worden.

8. Ter vergadering komt de sub 6 genoemde, om het ingediende bezwaarschrift mondeling toe te lichten, waartoe gelegenheid wordt gegeven. Nadat de bezwaarde nader is onderricht, trekt deze het protest tegen de handeling des Kerkeraads in.

10. Eveneens de aanvraag van Vianen om een financieel steun ad f 450 van classis en part. Synode, ter voorziening in wat zij noodig heeft om aan Art. 13 te voldoen.

11. De kerk van Hardinxveld vraagt vernieuwing van de in Febr. 1913 gedane toezegging van een bijdrage voor het traktement van een eventueel te beroepen dienaar des Woords. Aan het verzoek wordt voldaan.

12. Het voorstel-Gorinchem:

De Kerkeraad van de Geref. Kerk van Gorinchem van oordeel, dat de geestelijke nooden der verstrooide Gereformeerden in Ned. Indie dringend voorziening eischen, verzoekt de classis, deze zaak wel te willen overwegen en te brengen op het agendum der Partic. Synode van Zuid-Holland (Z.G.).

wordt toegelicht en komt in bespreking. De classis is eenparig van oordeel, dat in de geestelijke nooden der verstrooide Gereformeerden in Ned. Indie moet worden voorzien, en verzoekt aan D. D. Bouwman, Kapitein en Lindeboom op de volgende vergadering een welomschreven voorstel ter tafel te brengen.

13. Onderzoek naar Art. 41 D.K. Enkele kerken vragen en ontvangen advies in zaken van tucht. Meerkerk deelt mee, het beroepingswerk verlangt met kracht ter hand te zullen nemen.

14. Regeling der vacature-beurten. In de volgende drie maanden zal Meerkerk worden gediend door Ds. Zwiers, Giessen O. en N. Kerk door Ds. Lindeboom, Hardinxveld door Ds. Kapitein, Vianen door Ds. Bouman, en Noordeloos door Ds. Los en Ds. van der Vliet.

15. De classis verneemt met blijdschap, dat Ds. Steinhart, van Lexmond, door Gods goedheid in krachten toeneemt, en goede hope heeft op algemeene herstelling.

16. Lezing der korte notulen.

17. Na dankgebed door den Assessor sluit de Praeses de vergadering.

C. LINDEBOOM,
h. t. Assessor.

Buitenland.

Deutschland. Uit Dortmund en Hamburg.

De Reinoldi Gemeente van Dortmund heeft in plaats van Lic. Traub, die door het kerkbestuur verplaatst werd, den predikant Fuchs te Rüsselheim, in het Groothertogdom Hessen, gekozen. Het Consistorium van Munster heeft echter deze keuze niet goedgekeurd, en wel op grond dat de heer Fuchs voor den dienst in de landkerk niet geschikt is. Immers toen de Kerkelijke predikant Jatho door het "Spruch-collegium" afgezet was, heeft Fuchs zich zeer afkeurend over dit vonnis uitgelaten. Men acht het niet oorbaar, dat een predikant in Pruisen zich over de handeling van een wettig orgaan der kerk scherp afkeurend uitlaat, en daarom is hij voor de Pruisische landkerk onbruikbaar. Men ziet daaruit, dat in den Kerkelijken strijd in Duitschland het punt waarom het eigenlijk gaan moet, niet wordt aangeroerd; het is alsof men daarvoor bang is. Immers in de Kerk van Christus behoort men niet in de eerste plaats er voor te zorgen, dat zij die de kerk besturen niet beleedigd worden, maar dient men te waken dat het Woord Gods niet door de dienaren verloochend en aangetast wordt.

Een eigenaardige kwestie die licht werpt op kerkelijke toestanden in Duitschland, houdt de geesten in Hamburg bezig.

De predikant Heydorn, over wiens komst zooveel in Hamburg te doen is geweest, geeft in den Monistenbond, waarvan hij lid is, onderwijst in de zedenleer. Op zich zelf beschouwd is er niets tegen, dat een predikant kinderen van Monisten onderwijst. Doch het is haast niet te verstaan, hoe Heydorn, die de uiterst gespannen verhouding tusschen Christenbelijders en Monisten juist in Hamburg, tegelijk predikant en lid van den Monistenbond zijn kan. Het predikantenministerie heeft hem dit bij wijze van eene broederlijke vermaning te kennen gegeven. Hierop heeft Heydorn schriftelijk geantwoord, dat hij wel meent dat hij als predikant lid zijn kan van den Monistenbond, doch dat hij de aanwijzing van het ministerie volgen zal en den Monistenbond zal verlaten, zoo lang de Kerk over het Monisme denkt gelijk tot hiertoe.

Toch zegt hij daarbij, dat hij zijn vrijen liefdesarbeid onder de Monisten zal voortzetten. Kenmerkend is dus niets gewonnen. De heer Heydorn zegt, als hij het wilt, zal ik geen lid meer blijven van den Monistenbond, maar overigens blijf ik arbeiden gelijk ik gewoon was. Ook in Hamburg blijft men hangen aan het formeele, in dit geval het lidmaatschap van den Monistenbond — en ziet over het hoofd dat het voornaamste kwaad hierin gelegen is, dat Heydorn voor zich persoonlijk uitspreekt dat hij Monist is. Zoo vernijdt men den strijd over de hoofdzak, denkelijk omdat de meerderheid van de Hamburgse predikanten den Christus naar de Schriften niet belijdt.

Omtrent de Kerken die zich van de organisatie der Hamburgse landkerk losmaakten en toch tot die Kerk wilden blijven behooren, de zoogenoemde "Kapellengemeenten", vernamen wij in den laatste tijds niets.

Frankrijk. Stroomingen op Godsdienstig gebied.

II. (Slot.)

Zeer juist heeft de Paus ingezien, dat het modernisme voor de Roomsche kerk een gevaar opleverde, dat zoo spoedig mogelijk moest afgevoerd worden. In 1907 werd in den Syllabus *Lamentabili* het anathema uitgesproken over 65 modernistische stellingen. In hetzelfde jaar verscheen de encyclic *Pascendi*. Loisy, Tyrrell en Murri werden geëxcommuniceerd.

Het bleek, dat de voorstanders van het modernisme zich niet konden handhaven. Men onderwierp zich aan het gezag van het hoofd der Roomsche kerk om men ging eenvoudig heen. Loisy bijv. werd hoogleraar aan het *Collège de France*, en is daar niet anders dan een gewoon professor. Het jonge Frankrijk, dat nog niet met Rome gebroken had, gevoelde eerst sympathie voor het modernisme. Ook in de kringen van de *Sillon* gevoelde men zich tot de modernisten aangetrokken. Doch daar de leiders zoo weinig weerstand boden, en men inzag dat men in het modernisme tevergeefs zocht naar den krachten pols van een levende religie, en het openbaar werd dat het slechts rustte op de verwoesting van de kerk moesten uitloopen, — toen ging men sympathie gevoelen voor hen die in den gevoerden strijd zich als de meer consequenten en sterkeren hadden doen kennen.

Tewijl op kerkelijk gebied dit alles plaats vond, kwam er ook daarbuiten een nieuwe geestesrichting op. Het materialisme bevredigde velen niet meer. Het leerde, dat de mensch slechts het product is van zijn omgeving; alles

hangt af van voortplanting en voeding. Het subjectivisme deed de menschen komen tot een menschvergoding, die met de feiten van het leven niet overeenstemde en daarom tot pessimisme leidde. Tot de uiterste consequentie werd dit doorgevoerd. Ten slotte kreeg men genoeg van schrijvers als Zola en Baudelaire. Barrès schreef: "De verveling ademde op een wereld die door de geleerden zijn kleur had verloren". Een nieuwe wijsbegeerte kwam op, die een niets sparend kritiek uitoefende op het materialisme.

Aangebond werd, dat de ziel een zelfstandig leven heeft; men wees op de beteekenis der intuïtie, op de innerlijke ervaring. De verachte metaphysica kwam weer tot eer. Het recht en de zelfstandigheid des geloofs werd gehandhaafd. Een Vogüé schreef: "de brutale ontkenningen van het positivisme bevredigen de jongelieden niet meer; als men spreekt van de noodwendigheid van een Godsdienstige vernieuwing in de literatuur, zoo hooren zij nieuwsgierig toe zonder vooringenomenheid en haat. Want daar zij het geloof missen, bezitten zij in den hoogsten graad den zin voor het mystieke". Paul Desjardins sprak in de "Revue bleue": de poëzie ontwaakt weer.... de Godsdienst herneemt zijn kracht. De ruwheid van hen, die de religie bijna tot sterven gebracht hadden, bleek onverdragelijk. De idealistische wijsbegeerte kwam weder tot eere onder jongelieden, die onderwijzers of letterkundigen zijn. Opmerkelijk is, dat de de vraagstukken die men als geheel van de baan geschoven beschouwde, weder aan de orde kwamen. Men vindt weer smaak in zedekunde, sociale en Godsdienstige vraagstukken."

Het is natuurlijk, dat het ontwaken van dit idealisme voor de Roomsche Kerk van groote waarde is. De reactie tegen de geweldpleging jegens de Kerk; tegen een ongebreidelde atheïstische democratie; tegen materialisme en pessimisme; is aan het opkomen. Het heimwee naar een geloof, dat de macht van het handelen en het denken verbindt, werd geboren.

In breede kringen is men ontrast geworden door de toenemende zedeloosheid, terwijl de overtuiging veld wint, dat alleen de religie en de Kerk verdere verwording kan keeren. Men zoekt in de Roomsche Kerk in de eerste plaats eene instelling tot bevordering van goede zeden. Ook zijn velen er van overtuigd, dat alleen door de religie, door de Roomsche Kerk Frankrijk als volk zijn kracht bewaren kan. Maurras en anderen staan op dit standpunt. Een sterke Kerk is het beste recept tegen teruggang van het geboorteland. De zin voor gerechtigheid, overtuiging en verantwoordelijkheid wordt door de Kerk aangekweekt, en deze eigenschappen moet een volk bezitten, wil het niet onder gaan. Dat deze kringen zich bij de Kerk aansluiten, geschiedt niet op godsdienstige of dogmatische gronden. Zulken becomen zich weinig over de leer van de Kerk. "Vraag aan Rome wat ik geloof" sprak eenmaal de gestorven Brunetiere. Het spreekt van zelf, dat zij die zoo denken, wel hulpbronnen zijn voor de Roomsche Kerk. Maar het Roomsche keurcorps is elders te zoeken.

Er worden er onder de ontwikkelde jongelingschap gevonden, die iets voor hun hart zoeken. Men jaagt naar werken die waarlijk van Godsdienst getuigen, men leest de verzen van een heilig poët, die ieder mensch aan zijn plicht herinnert, namelijk, tegenover God ontmoedig zijn en zijn met offers beladen hart Hem aan te brengen. Uit den twijfel tot de zekerheid, is de leus. Het doelloos leven moet tot een welbewust streven worden, en dit aan de hand van een beproefde kerkelijke tucht. De hartstocht voor de werkelijkheid, die bij velen openbaar wordt, begeert ook realiteit in de religie. Men wil geen schitterende woorden, maar begeert bovennatuurlijke werkelijkheid. De communie, de zoenverdiensden van den Zone Gods, de verzoening, de eucharistie, worden geloofd als levende feiten. God zelf is niet meer een ver ideaal, maar de levende tegenwoordige God. De dichter P. Couloud zong: "Wees gezegend mijn God, die mij van de afgeden hebt bevrijd, die maakt dat ik alleen U aanbid en niet Isis of Osiris of de Gerechtigheid, of den vooruitgang, of de waarheid, of de Goddelijkheid, of de menscheijkheid, of de wetten der natuur, of de kunst of de schoonheid".

En dit alles zoekt men in de Roomsche Kerk. Het modernisme wordt verworpen, omdat het een geest zonder letter, liefde zonder dogma, religie zonder een Kerk wilde. De modernisten spreken van Godsdienstige emoties, van een algemeene vroomheid, maar kennen geen scherp belijnde leer. Daartegenover belijdt het jonge Frankrijk, dat de Roomsche Kerk weer lief kreeg, dat het beste voedsel voor het gemoed slechts voortkomt uit het dogma. Hoe krachtig Roomsche gedachten bij de jongelieden uitgesproken worden, blijkt uit het volgende citaat: "de